

ISTIQLOL DAVRI LIRIKASINING TAHLILI.

*Termiz davlat universiteti akademik litseyi ijtimoiy-gumanitar fanlar kafedrasida ona tili
va adabiyot fani o'qituvchisi*

Jo'rayeva Nargiza Tilovmurodovna

Annotatsiya. O'zbekistonda mustaqillik davri xalq tarixida yangi erkinlik, o'z taqdirini o'zi belgilash va milliy tiklanish bilan tavsiflangan muhim davr bo'ldi. Ana shu o'zgarishlar davridagi o'zbek she'riyati o'tmish soyasidan chiqayotgan jamiyatning istiqbolli kelajak nuriga intilishlari, sinovlari, g'alabalarini aks ettiruvchi ko'zgu vazifasini o'taydi. Ushbu maqola mustaqillik davrida yaratilgan lirik asarlarni chuqur tahlil qilib, o'rganib chiqadi.

Kalit so'zlar: mustaqillik davri lirikasi, adabiy ta'lim, adabiyot, badiiy yangiliklar, she'riyat.

Аннотация. Период независимости Узбекистана стал важным периодом в истории нации, характеризующимся новой свободой, самоопределением и национальным возрождением. Узбекская поэзия в период этих перемен служит зеркалом, отражающим стремления, испытания и победы общества, выходящего из тени прошлого на яркий свет будущего. В данной статье глубоко анализируются и исследуются лирические произведения, созданные в период независимости.

Ключевые слова: лирика периода независимости, литературное образование, литература, новости искусства, поэзия.

Abstract. The period of independence in Uzbekistan was an important period in the history of the nation characterized by new freedom, self-determination and national revival. Uzbek poetry in the period of these changes serves as a mirror reflecting the aspirations, trials, and victories of the society emerging from the shadow of the past into the bright light of the future. This article deeply analyzes and studies the lyrical works created during the period of independence.

Key words: lyrics of the independence period, literary education, literature, artistic news, poetry.

KIRISH

Sovet Ittifoqi parchalanganidan keyin O‘zbekistonda Mustaqillik davri badiiy uyg‘onish va madaniy tiklanish to‘lqinini boshlab berdi. Ozodlik, milliy o‘zlikni anglash ruhidan ilhomlangan shoirlar o‘z she’rlari orqali zamon mohiyatini tasvirlashga intildi. Ushbu tahlil orqali biz ushbu tanqidiy pallada O‘zbekistonning she’riy manzarasini shakllantirgan va belgilab bergan ijtimoiy-siyosiy dinamika, madaniy o‘zgarishlar va badiiy yangiliklarga oydinlik kiritishni maqsad qilganmiz. Qolaversa, mustaqillik davridagi o‘zbek she’riyatini o‘rganish xalqning o‘zlikni anglash va mustaqillik sari bosib o‘tgan yo‘lini tavsiflovchi o‘zlik kurashlari, asllik izlanishlari, meroslar tantanasiga o‘ziga xos oyna ochadi.[7] Bu davr shoirlarining uslubiy jilolari, mavzuiy mashg‘ulotlari va estetik tanlovlarini o‘rganar ekanmiz, biz ularning kelajak avlodlarga qoldirgan adabiy merosini, ijodining o‘zbek jamiyati va undan tashqarida hamon davom etayotgan doimiy ta’sirini chuqurroq anglab olamiz. Mustaqillik davri lirik iboralarini o‘rganishda biz o‘quvchilarni o‘zbek she’riyatining mana shu o‘zgarishlar davrida o‘zbek she’riyatini belgilab bergan boy madaniy meros va san’at yutuqlarini izlash, tafakkur va qadrlash sayohatiga chorlaymiz. She’riyat ob’yektiv orqali biz xalqning qalbi, xalqining orzu-umidlari, uni yorug‘, munavvar kelajak sari yetaklaydigan bukilmas ruhini ko‘z oldimizga keltiramiz. So‘z o‘tmish, bugun va kelajakni bog‘lovchi ko‘prikka aylangan, misra go‘zalligida insoniyat tajribasi jaranglagan mustaqillik davridan o‘zbek she’riyati olamiga kirib boraylik. Mustaqillik davri lirikasi, xususan, o‘zbek she’riyati misolida tahlil qilinsa, o‘sha davrning madaniy, ijtimoiy va siyosiy manzarasi haqida chuqur ma’lumot beradi. Mustaqillik yillarida shoirlar ko‘pincha erk, o‘zlik, sog‘inch, vatanparvarlik, kelajakka intilish tuyg‘ularini she’rlari orqali ifodalaydi. [6]

ADABIYOTLAR TAHLILI VA TADQIQOT METODOLOGIYASI.

O‘zbek she’riyatida istiqloq davri lirikasi mavzulari va xususiyatlariga chuqurroq kirib boramiz:

1. Mustaqillik bayrami: Shoirlar ko‘pincha o‘z xalqining yangi erishgan mustaqilligini nishonlash uchun o‘z she’rlaridan foydalanadilar. Ularda ajdodlarining kurashlari, suverenitet uchun qilgan fidoyiliklari, milliy merosi bilan faxrlanish tarannumi

etiladi. Shoirlar o‘z lirikasi orqali vatanparvarlik, milliy g‘urur tuyg‘ularini uyg‘otadi, erishilgan istiqlolni yodga oladi.

2. O‘zlik haqida mulohaza: Bu davr lirikasi yangi mustaqil davlatda o‘zbek bo‘lish nimani anglatishini o‘rganib, o‘zlik masalalari haqida tez-tez fikr yuritadi. Shoirlar o‘zlarining milliy o‘ziga xosligini shakllantiruvchi boy madaniy meros, an‘ana va qadriyatlarni chuqur o‘rganib, tashqi ta’sirlar sharoitida o‘ziga xos o‘ziga xoslikni asrab-avaylash va qabul qilish muhimligini ta’kidlaydilar.

3. Taraqqiyotga intilish: Ko‘pchilik shoirlar mustaqillikdan so‘ng o‘z mamlakatimizda taraqqiyot, zamonaviylik va taraqqiyotga chuqur intilishlarini ifoda etadilar. Ular imkoniyatlar va yutuqlarga to‘la kelajakni tasavvur qilib, millat va uning xalqining erkinlik va o‘z taqdirini o‘zi belgilashning yangi davrida gullab-yashnash intilishlarini ta’kidlaydi.

4. Sotsrealizm va tanqid: Mustaqillik davridagi ayrim lirikalarda sotsrealizm ohangi yoritib, aholi duch kelayotgan ijtimoiy muammolar, adolatsizliklar, kurashlar yoritilgan. Shoirlar o‘z she’rlari orqali jamiyat me’yorlari, siyosiy tizimlar va iqtisodiy nomutanosibliklarni tanqid qilib, mustaqillikdan keyingi davrda ijobiy o‘zgarishlar va ijtimoiy adolatni targ‘ib qiladilar.[5]

5. Tabiat va timsol: O‘zbek she’riyati o‘z lirikasida ko‘pincha tabiat va timsol mavzularini o‘zida mujassam etgan. Shoirlar O‘zbekiston tabiatlari o‘simlik va hayvonot dunyosidan ilhom olib, tabiatdan insonning his-tuyg‘ulari, kechinmalari va vaqt o‘tishi uchun metafora sifatida foydalanadilar. Lirikadagi timsollar istiqlol davri she’riyatiga teranlik va ma’no qatlamlarini qo‘shadi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR.

Mamlakatimiz har burjida ilk qadamlaridanoq o‘z istiqboliga umid tug‘dirayotgan ijodkor yoshlar talaygina. Quvonarli jihati shundaki, O‘zbekiston Yozuvchilar uyushmasi joriy adabiy jarayonning eng qaynoq nuqtalaridan biri bo‘lishga intilib kelmoqda. Uyushma huzurida muhtaram yurtboshimiz tashabbuslari bilan tuzilgan “Ijod” fondi navqiron qalam ahliga e’tibor va g‘amxo‘rlik nazari bilan qarab kelmoqda. Bu Fond qalam ahlini qo‘llab-quvvatlash bilan bir qatorda, yurtimizda ijod sohasi va milliy madaniyatimizning rivoj topishiga ham xizmat qilmoqda. Iste’dodli yosh qalamkash

tengdoshlarim o‘z yurtdoshlari ongi va dunyoqarashi, madaniy saviyasini yuksaltirish, xalq qalbining kuychisi bo‘lishdek og‘ir hamda murakkab, ayni paytda ulug‘ vazifani o‘z zimmalariga olishgan. [4] Xo‘sh, ular shu yo‘lda el-yurt oldidagi farzandlik burchi, grajdanlik pozitsiyasi va mas‘uliyatini qanchalik teran sezishmoqda va anglashmoqda? Ijodkor zahmatlari samarasi bo‘lgan poetik so‘z jamiyat taraqqiyoti uchun g‘oyatda zarurligi, mas‘uliyatli sohaga qadam qo‘ygani haqidagi haqiqatni ilk qadamlaridanoq chuqur his qilib, teran anglashmoqdami? Ha, bizning tengdosh va tuyg‘udoshlarimiz qalbida sabr-qanoat va shukronalik tuyg‘ulari hokim. Ular shu tuyg‘ular prizmasidan insoniyatning nafs ilinjidagi turfa evrilishlarini poetik baholashadi. Inson mavjudiyati mohiyatini anglash va anglatishga urinishadi. Tafakkur va idrokida kashf etgan ma‘nolarini o‘z hayotlari va jamiyatga tadbiiq etishni tilashadi. Albatta, mazkur mashqlar oshkora tashviiqiylik, deklarativlik va didaktikadan mutlaqo xoli emas. Aziz tendoshlarimiz tafakkur va idroki kashf etgan xalqimiz mentalitetiga xos soddalik, mehr-saxovat va bag‘rikenglik, sabr-qanoat va shukronalik singari azaliy qadriyatlar bilan bog‘liq solim ma‘nolar o‘z salmoqdorligi bilan ham diqqatga loyiqdir. Quvonarli jihati Shundaki, poetik nutqning emotsional-hisssiy to‘yintirilishi, vazni, ritmi, musiqiy jarangi, o‘ziga xos fonetik va sintaktik tashkilanishi, undagi kayfiyat va kechinmaning o‘quvchiga “yuqtirilishi” – shakl va mazmun uyg‘unligi singari muammolar yuzasidan shu paytgacha o‘tkazilgan suhbatlarning ilk kurtaklaridan ustozlarimiz ko‘ngillari taskin topmoqda. Zotan, ayrim tengdoshlarimiz lirik sub‘ekt his-tuyg‘ulari akslangan voqelikni bayon qilishdan, uni san‘atga daxldor hodisaga aylantirish sari sifatiiy siljish bosqichiga o‘tishmoqda. Yosh shoirlar inson va inson, inson va jamiyat, inson va borliq muammolari haqida o‘ylashar ekan, tabiiyki umr mazmuni, lahzaning qadri ko‘ngil ardog‘i haqida teran fikrlarga tolishadi. Tengdoshlarimizning “Birinci kitobim” rukni ostida nashr etilgan ayrim to‘plamlardan o‘rin olgan she‘rlari yosh qalamkashlar yaqin kelajakda yuksak parvozlarni ko‘zlayotganidan mujda beradi. Ana shunday umidli qalam sohiblaridan biri Shodi Otamuroddir. Sh. Otamurodovning “Sog‘inch ranglari” nomli ilk kitobiga jamlangan she‘rlar poetik jozibasi va ijodkorning odam, ijtimoiy hayot va keng borliq haqidagi fikr-mushohadalari ancha jiddiiy ekani bilan e‘tiborni tortadi. Zotan, shoir

qo‘llagan ohorli tashbehlar, betakror obrazli ifodalar chindan ham o‘ziga xosligi bilan diqqatga molikdir. U so‘z ga sig‘inadi, unga xiyonat qilmaslikka ahd qiladi. [3]

Faqat shu manzildagina o‘zini bexavotir sezadi:

She‘riyat! Sen o‘zing go‘zal diyonat,
Mayli senda yashay kam-u ko‘st bilan.
She‘riyat! Men senga qilsam xiyonat,
Yuragim portlatib yubor so‘z bilan.

Shodi Otamurod – o‘z-o‘ziga talabchan va she‘riyatning ulug‘ qudratiga ishongan shoir. U yozganlari hozircha to‘la mukammal emasligini-da ilg‘aydi, ammo so‘zga nisbatan qilingan zig‘ircha xiyonatni ko‘ngilga, yurakka nisbatan diyonatsizlik – jazoga mahkum a‘mol deb biladi. Qalamkashning o‘z burchiga bo‘lgan sadoqati, mas‘ullik tuyg‘ulari izhoridagi ifoda keskinligi va keskirliги uning qalbida yetilgan ahdu-jahdning ishonchlilik darajasini ham kuchaytiradi.

Bir siqim tuproqdan Vatan yaralgay,
Bir toza mehrdan yaralgay Vatan.
Shuning-chun azaldan issiq diydorday
Mehribon ona deb atalgay Vatan.

Butun va qism uzviy aloqasi asosidagi ma‘no ko‘chishining miqdoriy ko‘rinishi bo‘lgan sinekdoxa qo‘llash odatda, nisbat berish orqali yuzaga chiqadi. Shoir bir siqim tuproq va bir toza mehr kabi moddiy hamda ma‘naviy tushunchalar zamirida Vatan timsolini ko‘radi. Bu bizga har qancha an‘naviy tuyulmasin, tuproq va mehr (qism) orqali butun (Vatan)ni ifoda etish va uning bag‘ridaumrguzaronlik qilishni mehribon ona quchog‘iga mengzash shoir kechinmalari milliy qadriyatlardan unib chiqishini ko‘rsatishi, fikr ixcham hamda lo‘nda ifodalanishi jihatidan xarakterlidir. Ustoz Ozod Sharafiddinov haqli ravishda ta‘kidlaganidek, “Lirikadagi poetikobraz fikr va tuyg‘uning uzviy birikishidan tug‘iladi”. Demak, she‘rda bundayuyg‘unlik fazilati bo‘lmas ekan, uni yuksak badiiyat namunasi hisoblash hammumkin emas.[2] Mustaqillik davri she‘riyati haqida so‘z yuritganda, bu davrda turli adabiy oqimlarga, Har xil „... izm “ larga ham rag‘bat ko‘rsatilayotganini ta‘kidlash kerak. Biz ulardan birortasini ham qoralash, inkor etish fikridan benihoya yiroqmiz. Faqat har qanday yangilikga intilish milliy zaminga

tayangan holda bo‘lsagina o‘zini oqlashini ta’kidlamoqchimiz xolos. Hazrat Navoiy aytmoqchi, „ Nazmda ham asl anga ma’ni “ (hatto nazmda ham) ekanini , ulug‘ Ogahiy ta’riflaganidek, „ maoniy javohirin nazm etmoq “ adabiyot, she’riyat ahlining asl vazifasi ekanini yodda tutish zarur deb bilamiz. Istiqlol davri o‘zbek she’riyati bu foydali yomg‘irdan so‘ng potrap o‘sib chiqqan qo‘ziqorin emas, aksincha , asrlar davomida tinimsiz o‘zgarib – yangilanib kelayotgan o‘lmas jarayonning qonuniy bir uzvi bo‘lib, o‘zida juda katta va ko‘pdan - ko‘p tajribalarni jamlagan g‘oyat murakkab va bebaho san’atimizning bir bo‘lagidir. U shunisi bilan o‘zidan avvalgi barcha davrlarga ham o‘xshaydi, ham o‘xshamaydi. O‘xshash jihati – o‘sha davrlar she’riyatidan o‘sib chiqqan , binobarin, ularning eng yashovchan unsurlarini o‘ziga meros qilib olgan. Farqli jihati – dunyoga keng ochilgan jamiyatning , xususan , uning bir a’zosi hisoblanmish shoirning ozod tafakkurini o‘zida aks ettiradi. Shuning uchun u turfa mohiyatga ega. XX asr avvalida ibtido olgan yangi o‘zbek she’riyati ham yakrang emas edi, biroq, baribir u umumiy yaxlit g‘oyaga qaysi bir jihatlari bilan bo‘ysunardi. Bugungi she’r kechagi ijtimoiy – siyosiy, mafkuraviy bitiklardan farq qilib , bu – subyekt nidosi, shaxs bo‘lib yetishish yo‘lidagi shoir hayqirig‘i. Uning kuchli va ojiz tomonlari shu yerda mujassam.[1]

XULOSA.

Xulosa o‘rnida aytish mumkinki, o‘zbek she’riyatida istiqlol davri lirikasi o‘z tarixining hal qiluvchi pallasida turgan xalqning ruhi, orzu-intilishlari, ma’naviyatini o‘zida mujassam etgan adabiy xazinani tashkil etadi. Shoirlar o‘z misralari orqali istiqlolning mazmun-mohiyatini aks ettiradi, ozodlikni tanlaydi, o‘zlikni o‘rganadi, taraqqiyotni tasavvur qiladi, ijtimoiy o‘zgarishlarni targ‘iib qiladi, Bu davr she’riyati o‘zgarish va yangilanish davrida insoniyat tajribasini yoritish va jamoaviy ongni shakllantirishda adabiyotning bardavom kuchidan dalolat beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Hamdamov U. Yangilanish ehtiyoji. –T.: Fan, 2007. –146 b.[1]
2. Karimov H. Istiqlol davri she'riyati -T.: “Zarqalam”, 2005. –150 b.[2]
3. Musurmon R. Bir juft so‘z. T.: ADABIYOT, 2022. –434 b.[3]
4. Musurmon R. Bozbarak. –T.: “Muharrir”, 2021. –146 b.[4]
5. Oripov A. Ehtiyoj farzandi. –Toshkent: “Yosh gvardiya” nashriyoti, 1988. 226-b.[5]
6. Sarimsoqov B. Lirikada badiiy tafsil. O‘zbek tili va adabiyoti. 1992, 5-6-son. 11-b.[6]
7. Гассет Х.О. Дегуманизация искусства. М.: Радуга, 1991[7]